

Abdullah-ı Buhârî Albümü'nden saraylı kadın minyatürü (İÜ Ktp., TY, nr. 9364)

rin saray dışında, özellikle İstanbul'a gelen yabancılar için hazırlanan kıyafet albümleri içerisinde tek figür resimleri olarak yaygınlaştığı görülür. Bu yüzyılın ikinci yarısından günümüze ulaşan iki *Silsilenâme* nüshası (VGMA, nr. 1842; Österreichische Nationalbibliothek, A.F., nr. 50), Osmanlı padişahlarının bu devirde ikamet ettikleri Edirne sarayında Musavvir Hüseyin tarafından hazırlanmıştır. Musavvir Hüseyin, bu eserlerdeki dizi padişah portreleri tasvirlerinin kurgularıyla XVIII. yüzyılın başlarında eser veren Levnî'ye öncülük etmiştir. Levnî'nin yaptığı *Kebir Musavver Silsilenâme*'deki dizi padişah portreleri (TSMK, III. Ahmed, nr. 3109) Batılılaşma dönemi Osmanlı tasvir üslûbunun ilk örnekleridir. Levnî tarafından resimlenmiş olan bir diğer eser, Vehbî'nin III. Ahmed'in oğullarının sünnet düğünü şenliklerini konu alan *Surnâme*'sidir (TSMK, III. Ahmed, nr. 3593). Bu minyatürler, kesitlerle verilmiş mimari biçimler ve üst üste dizilmiş figür gruplarına sahip kompozisyonlar içerir. Osmanlı minyatür üslûbuna yeni ifade biçimleri kazandıran Levnî'nin ardından yüzyılın ikinci yarısında yenilikçi adımlar atan bir diğer sanatçı Abdullah-ı Buhârî'dir. Onun yaptığı tek figür kadın ve erkek resimleri, saray çevresi için hazırlanmış bir albümle (İÜ Ktp., TY, nr. 9364) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki iki albüm içerisinde bulunmaktadır. 1750 yılından sonra Osmanlı minyatürü daha çok kıyafet albümleri ve padişah portreleriyle sürmüştür. Enderunlu Fâzıl'ın çeşitli ülkelerin kadın ve erkek güzelliklerini anlatan *Hûbanâme* ve *Zenannâme*'sinin minyatürü kopyalarında (British Museum, Or., nr. 7094; İÜ Ktp., TY, nr. 5502) çeşitli kadın ve erkek tipleri yerel kıyafetleriyle resmedilmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında hazırlanan kıyafet albümleri ve sefâretnâme türündeki eserlerde yer

alan resimlerin artık üç boyutlu tarzda ve sulu boya ile ve bazı tek figür resimlerinin kâğıt üzerine tempera veya yağlı boya teknikleriyle yapılması geleneksel Osmanlı minyatürünün sona ermesine yol açmıştır. Bu dönemde Osmanlı sarayının hizmetinde bulunan Refail ve Kostantin Kapıdağlı gibi ressam tuval üzerine yaptıkları padişah portrelerinin dışında kâğıt üzerine de çalışan son sanatçılardır.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin-New York 1975, s. 480; Intizâmî, *1582 Surnâme-i Hümâyûn: Dügün Kitabı* (haz. Nurhan Atasoy), İstanbul 1997; E. Kühnel, *Miniaturmalerei im Islamischen Orient*, Berlin 1922; T. W. Arnold, *Painting in Islam*, Oxford 1928; I. Stchoukine, *Les peintures des manuscrits timûrides*, Paris 1954; a.mlf., *Les peintures des manuscrits safavides de 1502 à 1587*, Paris 1964; a.mlf., *Les peintures des manuscrits de Shâh 'Abbâs Ier à la fin des safavides*, Paris 1964; a.mlf., *La peinture turque d'après les manuscrits illustrés Ier partie: De Suleymân Ier à 'Osmân II (1520-1692)*, Paris 1966; a.mlf., *La peinture turque d'après les manuscrits illustrés IIme partie: De Murad IV à Mustafa III (1623-1773)*, Paris 1971; Emel Esin, *Turkish Miniature Painting*, Rutland-Vermont-Tokyo 1960; B. Gray, *Persian Painting*, Geneva 1961; a.mlf. v.dğr., *Persian Miniature Painting*, New York 1971; B. Ettinghausen, *Arab Painting*, Geneva 1962; a.mlf., *Turkish Miniatures from the Thirteenth to the Eighteenth Century*, Milan 1965; G. M. Meredith-Owens, *Turkish Miniatures*, London 1963; B. W. Robinson, *Persian Paintings*, London 1965; a.mlf., *Fifteenth-Century Persian Painting: Problems and Issues*, New York 1991; a.mlf., "Muhammedi and the Khurasan Style", *Iran*, XXX, London 1992, s. 17-29; Filiz Öğütmen, *XII. ve XVIII. Yüzyıllar Arasında Minyatür Sanatından Örnekler: Topkapı Sarayı Müzesi Minyatür Bölümü Rehberi*, İstanbul 1966; E. J. Grube, *The Classical Style in Islamic Painting*, Germany 1968; D. T. Rice, *Islamic Painting: A Survey*, Edinburgh 1971; Mazhar Şevket İpşiroğlu, *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*, İstanbul 1973; Nurhan Atasoy - Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974; Nurhan Atasoy, "Tasvir", *İA*, XII/1, s. 34-37; Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979; Filiz Çağman, "Anadolu Türk Minyatürü", *Anadolu Uygarıkları Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, V, 929-951; Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara 1996; E. Blochet, *Musulman Painting: XIIth-XVIIth Century* (trc. C. M. Binyon), New York 1975; A. Welch, *Artists for the Shah: Late Sixteenth Century Painting at the Imperial Court of Iran*, New Haven 1976; *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope - P. Ackerman), Tehran 1977, V, tür.yer.; S. C. Welch, *Indische Buchmalerei unter den Grossmoguln 16.-19. Jahrhundert* (trc. H. Erdmann), München 1978; *The Arts of the Book in Central Asia: 14th-16th Centuries* (ed. B. Gray), Paris 1979; N. M. Titley, *Persian Miniature Painting and its Influence on the Art of Turkey and India*, London 1983; Güner İnal,

Türk Minyatür Sanatı, Ankara 1995; a.mlf., "Türk-İslâm Minyatürü", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 1263-1266; Günel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, Ankara 1977; a.mlf., *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul 2001; a.mlf., "Oğtmânli [VIII. Painting]", *EL²* (İng.), VIII, 226-227; a.mlf., "Minyatür"; "Osmanlı Minyatürü", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 1262, 1266-1271; Hüseyin Tahir-Zâde Behzad, "Minyatür'ün Tekniği", *ACİFD*, sy. 1 (1953), s. 29-32; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Başlangıcından XIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Müslüman Minyatürü", *ACİ İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II, Ankara 1958, s. 181-192; "Minyatür", *SA*, III, 1415-1427; Pakalın, II, 536-539; Barbara Brend, "Rasm", *EL²* (İng.), VIII, 451-453; Priscilla P. Squecek, "Tasvir", a.e., X, 361-363.

F. BANU MAHİR

MİR-i ALEM

(میر علم)

Türk ve İslâm devletlerinde hükümdarın bayrağını taşımakla görevli kumandan.

Selçuklular'dan itibaren siyasî ve askerî bir unvan olarak kullanılan **mîr-i alem**, Arapça emîrin kısaltılmış biçimi **mîr** ile (bey) **alem** (sancak, bayrak) kelimelerinden oluşur (emîrül-'alem → emîr-i alem → mîr-i alem). **Livâ** ve **râye** de alemle aynı mânaya gelir. İslâm tarihi kaynaklarında Hayber'in fethine kadar (7/628) daha çok livâ kelimesinin kullanıldığı kaydedilmektedir. İbn Sa'd da bu tarihten evvel râye kelimesine rastlanmadığını belirtir (*eğ-Tabakât*, II, 106). Selçuklular'dan önceki dönemlerde **sâhibü'l-livâ** / **sâhibü'r-râye**nin mîr-i alem karşılığında kullanıldığı görülmektedir.

Hz. Peygamber erken tarihlerden itibaren Hz. Hamza, Ubeyde b. Hâris ve Abdullah b. Cahş gibi sahâbîleri sâhibü'l-livâ olarak görevlendirmişti (Abdülhay el-Kettânî, II, 79). Daha sonra Hz. Ali başta olmak üzere Mikdâd b. Amr, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Mus'ab b. Umeyr, Sa'd b. Muâz, Sa'd b. Ubâde, Kays b. Sa'd b. Ubâde, Hubâb b. Münzir, Ubeyd b. Hudayr, Hz. Ebû Bekir ve Zübeyr b. Avvâm gibi sahâbîler de sâhibü'l-livâ olarak görev yapmıştır. Genellikle her kabilenin ve askerî birliğin livâsı vardı. Livâyı öncelikle birliğin kumandanı, bazan da öncü birliğin başındaki görevli taşırdı.

İbnü'l-Esir, Zengîler'den I. Seyfeddin Gazi'nin (1146-1149) Selçuklu hükümdarları dışında başı üzerinde sancak taşınan ilk hükümdar olduğunu, daha önce mahallî hükümdarların (ashâbü'l-etraf) Sel-

MİR-i ALEM

çuklu sultanlarına hürmeten böyle bir uygulamada bulunmadığını anlatır (*et-Târîhu'l-bâhîr*, s. 93). Bu bilgilerden mîr-i alemlerin sancağı Selçuklu sultanlarının başı üzerinde tuttıkları öğrenilmektedir. Selçuklular'a dair kaynaklarda "emîr-i alem" (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 125; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, II/5, s. 186, 191), "emîr-i alemdâr" (*a.g.e.*, II/5, s. 184), "emîr-ü'l-alemi's-sultânî" (Bündârî, s. 164) ve "sâhibü'l-alem" (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 430; XI, 167) şeklinde anılan mîr-i alemin sultanın önemli kumandanları arasında yer aldığı ve muharebelerde ön saflarda savaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıcarşan'ın Musul yakınlarında Büyük Selçuklu kuvvetleriyle yaptığı savaşta sâhibü'l-alemin üzerine hücum edip onu ağır şekilde yaraladığı (*a.g.e.*, X, 430), Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar ile Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh arasındaki bir savaşta emîr-ü'l-alemi's-sultânînin ön saflarda çarpıştığı (Bündârî, s. 164), II. Tuğrul'un emîr-i alemdârının Muharrem 584'te (Mart 1188) İldenizliler'den Nusreüddin Ebû Bekir'e karşı muharip birliklerinin önünde savaştığı, II. Tuğrul'un Şeval 589'da (Ekim 1193) emîr-i alemini 4000 kişilik bir süvari birliğiyle İldenizliler'den Kutluğ İnanç üzerine sevkettiği ve onun da Kutluğ İnanç'ı bozguna uğrattığı (Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, II/5, s. 191) bilinmektedir. Aynı kurum Oğuzlar'da da mevcuttur (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 167).

Muhammed b. Ali er-Râvendî'nin (ö. 604/1207'den sonra) verdiği bilgilerden Abbâsîler'in de bu unvanı kullandığı ve Hârizmşahlar'la Irak'ta cereyan eden mücadeleden Halife Nâsır-Lidînillâh'ın emîr-i aleminin Hârizmşah Alâeddin Tekiş'in Irak'taki temsilcisi Mayacı ile 594'te (1198) savaştığı anlaşılmaktadır (*Râhatü's-sudûr*, II, 368). Karahanlılar'da "alem başlar eri" unvanı verilen alemdârın (mîr-i alem) (Genç, s. 219-220) savaş sırasında harekâtı yakından takip ederek düşmana saldıracak askerlerin saf dışı kalmaması için çalıştığı ve savaşta ön saflarda yer aldığı görülmektedir (Yûsuf Has Hâcib, II, 175 [beyit 2346]). Bu unvanı Hârizmşahlar da kullanmıştır. Nesevî, Hârizmşah Alâeddin Muhammed b. Tekiş döneminde (1200-1220) emîr-ü'l-alemi'l-İrâkî unvanına sahip Şemseddin adlı bir kumandanından bahsetmektedir (*Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübirî*, s. 70). İbn Bîbî Anadolu Selçuklularının nüfuzlu devlet adamlarından Sâdeddin Köpek ile müca-

dele eden ve onu yaralayan emîrler arasında emîr-i alem Togan'ın da bulunduğunu (*el-Evâmîr-ü'l-Alâiyye*, II, 35), Simre subaşılığına tayin edilen emîr-i alem Şah Melik'in devrin itibarlı kumandanlarından biri olduğunu belirtir (*a.g.e.*, II, 164).

Tâceddin es-Sübkî, Memlûkler'de tabl-hânedan (nevbethâne) sorumlu olan emîr-i alemin savaş sırasında nevbet çalınması için gerekli önlemleri alması, askerleri saldırıya teşvik edip cesaretle savaşmalarını sağlaması gerektiğini kaydederek (*Mu'îd-ü'n-ni'âm*, s. 35). Kalkaşendî de Memlûkler'de önemli görevleri olan emîrler arasında saydığı emîr-i alemin tabl-hânedeki savaş araç ve gereçlerinin, bayrak ve sancakların korunmasından sorumlu olduğunu ve emrinde birçok görevli bulunduğunu söyler (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 13). Kalkaşendî ayrıca, Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un emîr-i alem Ebû Bekir'in Remle valiliğine tayin edilmesine dair bir tevkîine de eserinde yer vermiştir (*a.g.e.*, XII, 315-317).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 106; Belâzürî, *Ensâb*, s. 53-54, 171; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâki, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran 1368, III, 1117; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (trc. Reşîd Rahmetî Arat), Ankara 1974, II, 175 (beyit 2346); Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), II, 318, 359-360, 364, 368; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 430; XI, 167; XII, 125; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 93; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübirî* (nşr. O. Houdas), Paris 1891, s. 70; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 164; İbn Bîbî, *el-Evâmîr-ü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 35, 164; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 184, 186, 191; Sübkî, *Mu'îd-ü'n-ni'âm ve mübidü'n-ni'âm*, Beyrut 1407/1986, s. 35; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 13-15, 22; V, 139, 146, 456; XII, 315-317; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 35; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 144; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn-ü'l-İslâmiyye ve'l-veżâ'if 'ale'l-âşâri'l-Arabîyye*, Kahire, ts. (Dâru'n-nehdâti'l-Arabîyye), I, 242-243; Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1972, s. 204-217; Aydın Tanerî, *Türk Devlet Geleneği-Dün ve Bugün*, Ankara 1975, s. 99; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 219-220; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 77-84; Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun 1990, s. 116; J. Deny, "Sancak", *IA*, X, 186-189; H. Bowen, "Bayrakdâr", *El²* (İng.), I, 1134-1135; J. Calmard, "Alam ve Alâmat", *Elr.*, I, 788.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

Osmanlılar'da. Mîr-i alem, Osmanlılar'da da hem sancaktar hem mehterhâne bölüklerinin âmirini ifade eder. "Emîr-i alem-i dergâh-ı âlî" ve "emîr-i alemlik-i hâssa" olarak da geçer. XVI. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında daha ziyade "emîr-i alem" şeklinde kaydedilirken (BA, MAD, nr. 559, s. 2) XVII. yüzyılın başlarından itibaren belgelerde çoğunlukla "mîr-i alem" biçiminde görülür (BA, D.KRZ, nr. 33120, s. 4; BA, KK, nr. 3398, s. 2).

Mîr-i alemliğin ne zaman ihdas edildiği belli değildir. Fâtih Sultan Mehmed'in teşkilât kanunnâmesinde mîr-i alemlik, statüsü belirlenmiş üst düzey memuriyetlerden biri olarak tarif edilir. Osmanlılar'da ilk dönemlerden itibaren bayrak kullanıldığı bilindiğine göre böyle bir görevin daha kuruluş yıllarında ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Mîr-i alem mehterân-ı tabl ü alem denilen sancaktarların ve mehterhânenin başı idi. Mehterân-ı alem adı verilen alemdarlar saltanat sancaklarının muhafazasından ve taşınmasından sorumluydu, mehterhâne takımı ise imparatorluğun askerî müzikisini icra ederdi. Alemdarlar otuz kırk, mehterhâne ise 200 kişiden oluşuyordu ve her iki grubun idaresi mîr-i aleme verilmişti. Bununla beraber mîr-i alemin asil görevi saltanat sancaklarıyla ilgiliydi. Saltanat sancakları 1529'a kadar dört adet iken bu tarihte sayı yediye çıkmıştı. Bunlar bir ak, iki kırmızı, bir yeşil, iki alaca yeşil ve kırmızı, bir sarı alaca ve kırmızı sancaktan ibaret olup içlerinde en muhtebere ak sancaktı ve bunu mîr-i alem taşırdı. Bu sancak hükümdara yakın bir yerde durur, padişah sefere çıktığında bunu sadece mîr-i alem taşırdı. Ancak önemli bir sefere giden veya bir isyanı bastırmak için görevlendirilen vezîriâzâmın isteği durumunda sancak-ı şerifi ona götürmek de mîr-i alemin göreviydi. Vezir, beylerbeyi ve sancak beylerine tayinleri sırasında padişah tarafından verilen sancak ve tuğların teslimi işi de ona aitti. Saray hazinesinden çıkarılan sancağı mîr-i alem sancaktarlar, mehter takımı ve bir kısım devlet erkânı ile birlikte teslim edilecek kişiye götürür, sancağı kapıda karşılayıp öpen paşa veya bey çevreye tepeşir içinde para dağıttıktan sonra mîr-i aleme de muayyen aidatı ile at ve hil'at hediye ederdi. Sancak beyi, beylerbeyi veya vezir görevde iken ölürse verilen tuğ ve sancaklar mîr-i alem vasıtasıyla geri alınarak hazîne-i âmireye konulurdu.